

4. Гончаренко С. У., Кушнір В. А. Системно-синергетичне розуміння педагогічного процесу як основа гуманітаризації навчання фізики і математики // Наукові записки. – Випуск 46.
5. Зарецкий В. К., Холмогорова Б. А. Смысловая регуляция решения творческих задач // Исследование проблем психологии творчества: Сб. ст. / АН СССР, Ин-т психологии; [Отв. ред. Я. А. Пономарев]. – М.: Наука, 1983. – С. 62-100с.
6. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Синергетика как новое мировидение: Диалог с И. Пригожиным // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 3-20.
7. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л. М. Проколієнко; упор. В. В. Андрієвська, Г. О. Балл, О. Г. Губко, О. В. Проскура. – К.: Рад. шк., 1989. – 608 с.
8. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти. – К.: Центр «Magistr-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.
9. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой. – М.: Прогресс, 1986. – 431 с.
10. Робуль О. Синергетика як інноваційна методологія педагогічної освіти // Філософія освіти. – 2006. – № 1. – С. 35-42.
11. Спиркин А. Г. Основы философии: Учеб. пособие для вузов. – М.: Политиздат, 1988. – 592 с.

Худенко О. М.*

КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД ДО ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ В СУЧАСНІЙ ШКОЛІ

У статті розкрито сутність компаративного підходу до викладання літератури в сучасній школі, зокрема висвітлено теоретичні аспекти компаративістики, проаналізовано реалізацію компаративної змістової лінії в новій програмі зі світової літератури.

У добу глобалізації, інтелектуальної стандартизації, нівелювання етнічних особливостей надважливим є формування в підростаючого покоління відчуття культурної своєрідності нашого народу, уміння розуміти, цінувати й поважати як національну, так й інонаціональну культури. Потужним виховним підґрунтям для цього є література, зокрема українська та світова.

На сторінках фахових періодичних видань, підручників і посібників, нарешті, навчальних програм актуалізується питання компаративного підходу до викладання літератури в сучасній школі.

Мета статті – розкрити сутність компаративного підходу до викладання шкільного курсу літератури.

Компаративний підхід є одним із перспективних напрямів у вивченні літератури. Як уважає О. Ніколенко, «він дає можливість вийти за межі локального прочитання твору, встановити взаємозв'язки (генетичні, контактні, типологічні) поміж різними текстами, національними літературами, творами мистецтва, оригіналами й перекладами, а головне – краще усвідомити власну ідентичність, місце рідної літератури в діалозі культур, зберегти національні духовні цінності» [4, с. 16].

* © Худенко О. М.

До розробки компаративного підходу у вивченні літератури зверталися Л. Бондаренко, В. Будний, А. Градовський, С. Жила, М. Ільницький, Ж. Клименко, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, Д. Наливайко, О. Ніколенко та ін.

Компаративістику або порівняльне літературознавство найчастіше визначають як літературознавчу дисципліну, що зіставними методами вивчає генетичні й контактні зв'язки, типологічні та інтертекстуальні відношення національних літератур, а також їхні міжмистецькі й міждисциплінарні відношення [1, с. 404]. Саме таке формулювання, на нашу думку, є найбільш повним, оскільки протягом останніх десятиліть компаративістика значно розширила свої дослідні сфери, зарахувавши до них не лише літературу, але й інші види мистецтва. В. Будний та М. Ільницький виокремлюють такі розділи сучасної літературної компаративістики:

- порівняльно-історичне літературознавство (вивчення генетичних і контактних зв'язків);
- рецептивна естетика, зокрема критична рецепція та перекладознавство;
- типологічне дослідження літератури;
- інтертекстуальні студії;
- інтермедіальні студії (висвітлення зв'язків літератури з іншими видами мистецтва);
- інтеркультуральні студії (імагологія та постколоніальні дослідження) [1, с. 12].

Предметом компаративістики є національна та світова літератури, а також генетичні, контактні, порівняльно-типологічні зв'язки в національних та світовій літературах.

Об'єкт компаративістики – мистецькі твори, творчість письменників, стильові напрями, літературні жанри та ін. Порівнювати можна як, наприклад, образи персонажів у межах одного літературного твору (Михайло і Сава Федорчуки з повісті О. Кобилянської «Земля») або різних (образи «маленьких людей» Максима Максимовича з роману М. Лермонтова «Герой нашого часу» й Акакія Акакійовича з повісті М. Гоголя «Шинель»), так і твори різнонаціональних літератур (трагікомедія «Мартин Боруля» І. Карпенка-Карого та комедія «Міщанин-шляхтич» Ж. Б. П. Мольєра). У першому випадку компаративістика буде внутрішньою, тобто порівняння не виходитиме за межі одного твору або літератури, у другому – зовнішньою, оскільки порівнюються твори різнонаціональних літератур.

Актуальність компаративного підходу підкреслена у Державному стандарті, оскільки складовими літературного компонента освітньої галузі «Мови і література» є емоційно-ціннісна, літературознавча, загальнокультурна і компаративна лінії. Відповідно компаративна змістова лінія реалізується у навчальних програмах з української та світової літератур.

Так, у програмі «Світова література. 5-9 класи» (авторський колектив під керівництвом доктора філологічних наук, професора О. Ніколенко), що вступає в дію з 2013-2014 навчального року, компаративна лінія забезпечує порівняння

літературних творів, їх компонентів (тем, мотивів, образів, поетичних засобів та іншого), явищ і фактів, що належать до різних літератур, встановлення зв'язків між українською, світовою літературою і літературами національних меншин, розгляд традиційних тем, сюжетів, мотивів, образів у різних літературах, зіставлення оригінальних творів і україномовних перекладів літературних творів, увиразнення особливостей української культури та літератури на основі світової, демонстрацію лексичного багатства і невичерпних стилістичних можливостей української мови [5].

Так, наприклад, навчальна програма для 5-9 класів зі світової літератури містить рубрику «Елементи компаративістики», що подана до кожного тематичного розділу. Вона забезпечує цілісність уявлень учнів про художню літературу та її місце в системі мистецтва і культури, міжпредметні зв'язки (української та світової літератур, світової літератури та історії (української, всесвітньої), світової літератури та мови (української, іноземної) та ін.). Зміст цієї рубрики програми може бути творчо використаний учителем на тих уроках, які, на його думку, якнайкраще дають підстави для компаративних студій, формування в учнів відповідних умінь і навичок. Крім зазначених у програмі компаративних паралелей, учитель може вдатися й до інших, розширити зміст рубрики, але обов'язково з урахуванням вікових особливостей учнів, їх знань з інших предметів, фонових знань тощо.

Аспекти компаративістики розкриваються також у рубриці «Україна і світ», у якій висвітлено взаємозв'язки української та зарубіжних літератур, зв'язки зарубіжних письменників з Україною, особливості втілення української теми в їхніх творах, літературні музеї України та інших країн, здобутки українських письменників та перекладачів творів зарубіжних авторів, багатство української мови й літератури на тлі світової культури.

Відповідно до нової навчальної програми зі світової літератури для 5-9 класів за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти у шкільній практиці виокремлюють елементи компаративного аналізу під час:

– порівняльного аналізу оригінального твору та його перекладу, переказу чи переспіву (порівняння фрагментів оригіналу й перекладу повісті-казки Л. Керрола «Аліса в Країні Див», 5 клас; порівняння оригіналів і художніх перекладів сонетів В. Шекспіра, 8 клас);

– порівняння напрямів, течій, шкіл у різних літературах (порівняння ознак епосу, лірики й драми, співвіднесення українського літературного процесу з основними етапами європейського літературного процесу, 8 клас);

– розгляду творчих зв'язків між письменниками різних літератур тощо. Найчастіше цей аспект компаративного аналізу розкривається у рубриці «Україна і світ», у межах якої учні мають визначити роль України в житті і творчості митців;

– вивчення різнонаціональних творів близьких за темою, ідеєю, сюжетом, проблематикою, образами, особливостями пое-

тики. Такий аспект компаративного аналізу є найпоширенішим і найпопулярнішим. Так, учням 6 класу пропонують виявити подібність елементів у міфах різних народів (образи, сюжети, мотиви); розкрити специфіку художнього втілення сюжетів Езопа в байках І. Крилова; визначити традиції фольклору (казка, пісня, народні образи) у творах Ч. Дікенса та М. Гоголя; порівняти образи чеховських персонажів (Очумелов, «товстий», «тонкий»).

Чільне місце в рубриці «Елементи компаративістики» відведено порівнянню літературного твору з його екранізаціями, ілюстраціями. Особливо актуальним це є для нововведеного розділу в програму зі світової літератури «Сучасна література». Наприклад, під час вивчення у 5 класі казок-повістей Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика», Туве Янсон «Комета прилітає», «Капелью чарівника», Пауля Маара «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу» цікам для учнів буде переглянути екранізації (фільми, мультфільми) цих творів, зокрема фільми «Чарлі і шоколадна фабрика», знятий у 2005 році, «Рудий п'ятачок», знятий у 2007 році, та радянських мультфільмів про мумі-тролей.

Важливим аспектом порівняльного вивчення літератури є дослідження генетичних, контактних та порівняльно-типологічних зв'язків. На нашу думку, це питання потребує детального обговорення, оскільки не завжди вчитель чи учень самостійно можуть визначитися в їх специфіці.

Генетичними вважаються «зв'язки між різними літературними явищами, що йдуть від якогось спільного джерела, тобто це явища, пов'язані за своїм походженням» [3, с. 39].

Генетичні зв'язки засновані на порівнянні подібних літературних явищ та історичному їх розгляді для з'ясування наявності або відсутності спорідненості між ними. Найчастіше вони розкриваються в історії створення, написання того чи іншого твору. Загальновідомо, що скориставшись сюжетом середньовічної легенди про Амлета, записаної Саксоном Граматиком у 1200 році, відомої в різних літературних обробках згодом, В. Шекспір створив трагедію «Гамлет», яка зараз сприймається як зразок для наслідування. Генетичні зв'язки можна простежити між Вергілієвою «Енеїдою» та однойменною поемою Івана Котляревського; між мотивом кохання дітей з ворогуючих родин у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» та таким же мотивом з трагедії В. Шекспіра «Ромео і Джульєтта». Особливо яскраво генетичні зв'язки розкриваються на матеріалі традиційних сюжетів та образів.

Цікавими для компаративного вивчення є контактні зв'язки, тобто «документально засвідчені взаємини між письменниками і відповідно школами, течіями, літературами» [6, с. 29]. До цього типу зв'язків найчастіше зараховують: особисті стосунки між письменниками (Леся Українка – О. Кобилянська, Марко Вовчок – Жюль Верн, І. Тургенев) еміграцію (М. Драгоманов, В. Винниченко, Улас Самчук та ін.), знання мов (Агатангел Кримський, Марко Вовчок), листування (О. Пушкін – А. Міцке-

вич), літературні гуртки, салони, кав'ярні («Молода Муза»).

Порівняльно-типологічні зв'язки – «відповідності та аналогії між літературними явищами в різних літературах, які породжуються дією спільних закономірностей і чинників суспільного і художнього розвитку людства» [2, с. 3]. Виникнення на початку XX століття жанру антиутопії у світовій літературі М. Зам'ятін «Ми», К. Чапек «Фабрика Абсолюту», О. Хакслі «Дивний новий світ», Дж. Оруел «1984», «Звіроферма» та політичного роману в Україні В. Винниченко «Сонячна машина», «Слово за тобою, Сталіне», «Лепрозорій».

У шкільній практиці найчастіше зразки вищенаведених типів зв'язків можна почерпнути з навчального підручника. Так, генетичні зв'язки – з історії створення твору (який міф, легенда, переказ, або інший твір є в основі), контактні – біографія митця, порівняльно-типологічні – з історико-літературного опису доби.

Таким чином, компаративний підхід до викладання літератури в школі це потреба часу, адже саме у порівнянні свого з чужим людина усвідомлює властиву їй етнічній спільноті своєрідність. Основне завдання такого підходу полягає у розкритті змісту вітчизняної культури у контексті світової, того, що наша література здобула зі світової, і чим збагатила світовий літературний процес.

Література:

1. Будний В. Порівняльне літературознавство: підручник / В. Будний, М. Ільницький. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 430 с.
2. Куцевол О. М. Методика уроку компаративного аналізу / О. М. Куцевол // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 10. – С. 2 – 4.
3. Наливайко Д. Наука, яка дедалі більше визначатиме методику викладання літератури / Д. Наливайко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1997. – № 3. – С. 42.
4. Ніколенко О. Компаративний підхід у вивченні світової літератури у старших класах загальноосвітньої школи / О. Ніколенко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2011. – № 6. – С. 16-23.
5. Програма зі світової літератури для 5-9 класів (за новим Держстандартом) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/images/.../program/.../28.doc.
6. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: антологія / за заг. ред. Дмитра Наливайка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 487 с.